

ПРОБЛЕМИ ТА СУДЖЕННЯ

УДК 342.727

DOI <https://doi.org/10.32782/yuv.v3.2022.6>**Д. Волкова,**кандидат юридичних наук,
доцент кафедри конституційного права
Національного університету «Одеська юридична академія»**ЕЛЕМЕНТНИЙ СКЛАД КОНСТИТУЦІЙНОГО
СТАТУСУ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УКРАЇНІ**

Постановка проблеми. Формування правової держави навряд чи є можливим без забезпечення широкого каталогу прав і свобод людини і громадянина, чільне місце серед яких належить свободі совісті. Одним зі шляхів реалізації свободи совісті є утворення релігійних організацій, участь у роботі вже існуючих організацій. Крім того, релігійні організації активно займаються питаннями освіти, благодійної допомоги тощо, поживляючи суспільне життя. Не менш важливо у процесі побудови правової держави спиратись на розвинуте та активне громадянське суспільство. Релігійні організації, як асоціації правовільних людей за інтересами, займають у цьому суспільстві важливе місце. Вони, як і більшість інших об'єднань (асоціацій) в межах громадянського суспільства, є добровільними, консолідують це суспільство та спряють його активній взаємодії з державою.

Водночас, при дослідженні питання правового статусу релігійних організацій у цілому та їх конституційного статусу зокрема в українській юридичній літературі не спостерігається континуїтету, – адже за часів СРСР це питання не розроблялось. А тому важливою науковою проблемою є визначення елементного складу конституційного статусу релігійних організацій. Це надасть мож-

ливість підвищити ефективність нормативно-правової регламентації їх створення та функціонування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з обраної теми свідчить про незначну увагу до цих проблем, особливо в останні 5 років. Про ці питання майже не згадувалось на монографічному рівні та на рівні статей, воно досліджувалось здебільшого разом з іншою проблематикою (дивись, наприклад, [1–2]).

При підготовці та написанні статті було використано праці таких дослідників, як В.Ф. Піддубна, А.Ю. Радченко, О.П. Мельничук, а також авторські розробки [3–4] та положення чинного законодавства.

Метою статті є проаналізувати систему елементів, які у сукупності складають юридичну конструкцію конституційного статусу релігійних організацій в Україні.

Основний текст. Конституція України 1996 року містить згадку про релігійні організації лише у ч. 2 ст. 35, де зауважено, що церква та релігійні організації в Україні відділені від держави [5]. Це положення, а також інші частини статті 35 є конституційним підґрунтям для створення та функціонування релігійних організацій в Україні.

Деталізація положень Конституції України щодо релігійних організацій та свободи совісті відбувається на зако-

нодавчому рівні у такому нормативно-правовому акті, як Закон України від 23 квітня 1991 року «Про свободу совісті та релігійні організації». Відповідно до його положень, «релігійними організаціями в Україні є релігійні громади, управління і центри, монастирі, релігійні братства, місіонерські товариства (місії), духовні навчальні заклади, а також об'єднання, що складаються з вищезазначених релігійних організацій» [6]. Варто підкреслити, що цей нормативно-правовий акт вже доволі давно потребує системного оновлення.

По-перше, його було прийнято за 5 років до прийняття Конституції України.

По-друге, після його прийняття було повністю оновлено законодавство про об'єднання громадян – втратив чинність Закон «Про об'єднання громадян», натомість з'явилися Закон «Про політичні партії в Україні» та Закон «Про громадські об'єднання». Хоча ані Закон «Про об'єднання громадян», ані Закон «Про громадські об'єднання» не розповсюджувались на релігійні організації, все ж вони закладали основні напрями правового регулювання формування та діяльності асоціацій за інтересами в Україні.

Системне оновлення положень Закону України від 23 квітня 1991 року «Про свободу совісті та релігійні організації» про релігійні організації доцільно проводити, послідовно регламентуючи усі питання, пов'язані з конституційним статусом цих організацій. Загальновідомо, що основою конституційного статусу релігійних організацій виступає свобода совісті, а також і право на об'єднання. Але, єдиного підходу до визначення цього статусу та його структури в Україні поки що немає.

В юридичній літературі сформульовано кілька визначень та виокремлено характерні риси релігійних організацій. Найбільш детально та з конституційно-правової точки зору це зробила В.Ф. Піддубна (хоча її праці присвячені приватно-правовим проблемам у цій сфері). На думку авторки, «релі-

гійна організація – це окремий функціональний вид невідприємницьких юридичних осіб, який створюється з єдиною метою для задоволення релігійних потреб громадян сповідувати і поширювати віру», а конституційні ознаки релігійної організації наступні:

«а) спільність інтересів громадян, які об'єднуються для сповідання віри; б) добровільність об'єднання; в) відсутність фіксованого членства; г) дія на підставі статутів; д) наявність відповідної системи органів управління» [7, с. 10].

Поняття «статус» у Законі «Про свободу совісті та релігійні організації», однак, не застосовується. А тому для визначення елементного складу цієї юридичної конструкції доцільно звернутися до розробок вчених.

А.Ю. Радченко, досліджуючи релігійні об'єднання¹, запропонував уважати, що структура їх правового статусу складається з суб'єктивних прав, законних інтересів, юридичних обов'язків та юридичної відповідальності релігійних об'єднань [8, с. 172]. Цю пропозицію можна застосувати до релігійних об'єднань за аналогією, з урахуванням зауважень.

Пропозиція А.Ю. Радченка викликає такі зауваження:

- вести мову не про «суб'єктивні права», а про «права»;
- не згадувати про законні інтереси, або поєднати в одну групу права та законні інтереси.

Отже, якщо уніфікувати цю пропозицію, правовий статус релігійних організацій буде містити наступні елементи:

- права;
- обов'язки;
- юридична відповідальність.

Українські дослідники приділяли увагу і галузевим статусам релігійних організацій. Зокрема, О.П. Мельничуком визначення поняття

¹ Відповідно до Закону України від 23 квітня 1991 року «Про свободу совісті та релігійні організації», релігійні об'єднання є різновидом релігійних організацій та представляються своїми центрами (управліннями).

«адміністративно-правовий статус релігійних організацій» – «це закріплені в національному законодавстві права, обов'язки та заходи відповідальності, які визначають роль та особливості участі релігійних організацій в адміністративних правовідносинах» [9, с. 5]. Якщо за аналогією застосувати розробки О.П.Мельничука до правового статусу релігійних організацій, то він буде містити наступні елементи:

- права;
- обов'язки;
- юридична відповідальність.

Тут має місце повне співпадіння думок цього автора та А.Ю. Радченка, позицію якого було розглянуто вище.

До того, як сформулювати додаткові пропозиції, варто оцінити стан нормативного регулювання цих трьох елементів конституційного статусу релігійних організацій.

Характеризуючи права релігійних організацій в Україні, слід запропонувати угрупувати їх у Законі «Про свободу совісті та релігійні організації». Наразі вони містяться у розрізних положеннях, а спроба угрупувати частину з них була зроблена авторами тексту Закону у Розділі IV «Права релігійних організацій та громадян, пов'язані зі свободою віросповідання». Однак, з назви цього розділу зрозуміло, що тут йдеться лише про частину прав релігійних організацій. До того ж, вони не відмежовані від прав фізичних осіб у відповідній сфері.

Закон «Про свободу совісті та релігійні організації» у різних статтях різних розділів передбачає, зокрема, такі права релігійних організацій:

- брати участь у громадському житті, а також використовувати нарівні з громадськими об'єднаннями засоби масової інформації;
- відповідно до своїх внутрішніх настанов створювати для релігійної освіти дітей і дорослих навчальні заклади і групи, а також проводити навчання в інших формах, використовуючи для цього приміщення, що їм належать або надаються у користування;

– на власний розсуд приймати нових та виключати існуючих членів громади у порядку, встановленому її статутом (положенням);

– використовувати для своїх потреб будівлі і майно, що надаються їм на договірних засадах державними, громадськими організаціями або громадянами;

– звертатися за добровільними фінансовими та іншими пожертвуваннями і одержувати їх;

– для виконання своїх статутних завдань засновувати видавничі, поліграфічні, виробничі, реставраційно-будівельні, сільськогосподарські та інші підприємства, а також добродійні заклади (притулки, інтернати, лікарні тощо), які мають право юридичної особи;

– право власності на майно, придбане або створене ними за рахунок власних коштів, пожертвуване громадянами, організаціями або передане державою, а також придбане на інших підставах, передбачених законом;

– переважне право на передачу їм культових будівель із земельною ділянкою, необхідною для обслуговування цих будівель [6].

Характеризуючи обов'язки релігійних організацій в Україні, слід запропонувати угрупувати їх у Законі «Про свободу совісті та релігійні організації». Наразі вони містяться у розрізних положеннях, без спроб угрупувати їх у межах статті чи іншої структурної частини Закону. У поточній редакції Закон «Про свободу совісті та релігійні організації» у різних статтях різних розділів передбачає такі обов'язки релігійних організацій:

- додержуватися вимог чинного законодавства і правопорядку;
- в установленому порядку зареєструвати трудовий договір (у разі наявності найманих працівників).

Крім того, «релігійна організація (об'єднання), яка безпосередньо або як складова частина іншої релігійної організації (об'єднання) входить до структури (є частиною) релігійної організації (об'єднання), керівний центр (управління) якої знаходиться

за межами України в державі, яка законом визнана такою, що здійснила військову агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину території України, зобов'язана у своїй повній назві, зазначеній у її статуті (положенні), відображати належність до релігійної організації (об'єднання) за межами України, до якої вона входить (частиною якої вона є), шляхом обов'язкового відтворення у своїй назві повної статутної назви такої релігійної організації (об'єднання) з можливим додаванням слів «в Україні» та/або позначення свого місця в структурі іноземної релігійної організації» [6].

Щодо останнього елементу конституційного статусу релігійних організацій, щодо якого існує однаковість у сучасній юридичній літературі, – юридичної відповідальності – то у Законі «Про свободу совісті та релігійні організації» міститься лише відсилна стаття з цього питання. Це стаття 31 «Відповідальність за порушення законодавства про свободу совісті та релігійні організації», яка складається з одного речення такого змісту: «Особи, винні в порушенні законодавства про свободу совісті та релігійні організації, несуть відповідальність, встановлену законодавством України» [6]. Варто зауважити, що тут йдеться про відповідальність не лише релігійних організацій, а усіх осіб, що порушили законодавство про свободу совісті та релігійні організації. В якості пропозиції при системному оновленні цього Закону доцільним було б доцільно виокремити положення про юридичну відповідальність релігійних організацій.

При визначенні конституційного статусу релігійних організацій варто додати до цих трьох елементів щонайменше ще один, включення якого до аналізованої юридичної конструкції надасть можливість більш повно відобразити характерні риси саме цих суб'єктів. Цим елементом є гарантії прав і свобод релігійних організацій.

Характеризуючи гарантії прав і свобод релігійних організацій в Україні, слід запропонувати консолідувати їх у тексті Закону «Про свободу совісті та релігійні організації». Наразі вони містяться у розрізних положеннях, без спроб угрупувати їх у межах статті чи іншої структурної частини Закону. У поточній редакції Закон передбачає такі гарантії прав і свобод релігійних організацій:

– держава захищає права і законні інтереси релігійних організацій;

– держава сприяє встановленню відносин взаємної релігійної і світоглядної терпимості й поваги між громадянами, які сповідують релігію або не сповідують її, між віруючими різних віросповідань та їх релігійними організаціями;

– держава бере до відома і поважає традиції та внутрішні настанови релігійних організацій, якщо вони не суперечать чинному законодавству;

– держава не втручається у здійснювану в межах закону діяльність релігійних організацій, не фінансує діяльність будь-яких організацій, створених за ознакою ставлення до релігії [6].

Висновок. Юридична конструкція правого статусу у цілому та конституційного статусу зокрема по відношенню до релігійних організацій в Україні залишається надзвичайно малодослідженою. Цю прогалину рекомендовано ліквідувати у зв'язку з тим важливим місцем, яке належить релігійним організаціям у сучасному українському суспільстві та у державі.

В Україні основою конституційного статусу релігійних організацій виступає свобода совісті, а також і право на об'єднання. Крім Конституції 1996 року, його основи регламентуються Законом України від 23 квітня 1991 року «Про свободу совісті та релігійні організації». Констатовано необхідність системного оновлення положень цього Закону у частині положень про релігійні організації та запропоновано здійснити його, послідовно регламентуючи усі питання,

пов'язані з конституційним статусом цих організацій.

На підставі наявних досліджень правового та галузевих статусів релігійних організацій в Україні було сформульовано висновок щодо структури конституційного статусу: права і свободи релігійних організацій, обов'язки релігійних організацій, гарантії прав і свобод релігійних організацій, юридична відповідальність релігійних організацій.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі полягають у деталізації характеристик кожного з елементів конституційного статусу релігійних організацій в Україні.

Метою статті автор визначив аналіз системи елементів, які у сукупності складають юридичну конструкцію конституційного статусу релігійних організацій в Україні.

Автор констатує, що формування правової держави навряд чи є можливим без забезпечення широкого каталогу прав і свобод людини і громадянина, чільне місце серед яких належить свободі совісті. Одним зі шляхів реалізації свободи совісті є утворення релігійних організацій, участь у роботі вже існуючих організацій. Крім того, релігійні організації активно займаються питаннями освіти, благодійної допомоги тощо, поживляючи суспільне життя. Не менш важливо у процесі побудови правової держави спиратись на розвинуте та активне громадянське суспільство. Релігійні організації, як асоціації правопільних людей за інтересами, займають у цьому суспільстві важливе місце. Вони, як і більшість інших об'єднань (асоціацій) в межах громадянського суспільства, є добровільними, консолідують це суспільство та сприяють його активній взаємодії з державою.

Юридична конструкція правового статусу у цілому та конституційного статусу зокрема по від-

ношенню до релігійних організацій в Україні залишається надзвичайно малодослідженою. Цю прогалину рекомендовано ліквідувати у зв'язку з тим важливим місцем, яке належить релігійним організаціям у сучасному українському суспільстві та у державі.

В Україні основою конституційного статусу релігійних організацій виступає свобода совісті, а також і право на об'єднання. Крім Конституції 1996 року, його основи регламентуються Законом України від 23 квітня 1991 року «Про свободу совісті та релігійні організації». Констатовано необхідність системного оновлення положень цього Закону у частині положень про релігійні організації та запропоновано здійснити його, послідовно регламентуючи усі питання, пов'язані з конституційним статусом цих організацій.

На підставі наявних досліджень правового та галузевих статусів релігійних організацій в Україні сформульовано висновок щодо структури конституційного статусу: права і свободи релігійних організацій, обов'язки релігійних організацій, гарантії прав і свобод релігійних організацій, юридична відповідальність релігійних організацій.

Ключові слова: релігійні організації, свобода совісті, свобода віросповідання, Конституція України, конституційні основи створення та діяльності релігійних організацій, конституційний статус релігійних організацій.

Volkova D. Elementary Composition of Religious Organizations' Constitutional Status in Ukraine

The purpose of the article is to analyze the system of elements that collectively make up the legal structure of the constitutional status of religious organizations in Ukraine.

The author states that the formation of a democratic state is

hardly possible without ensuring a wide catalog of rights and freedoms of a person, the important place among which belongs to freedom of conscience. One of the ways to realize freedom of conscience is the formation of religious organizations, participation in the work of already existing organizations. In addition, religious organizations are actively engaged in issues of education, charitable assistance, etc., revitalizing public life. It is equally important to rely on a developed and active civil society in the process of building a democratic state. Religious organizations, as associations of legal people with interests, occupy an important place in this society. They, like most other associations (associations) within civil society, are voluntary, consolidate this society and direct it to active interaction with the state.

The legal construction of legal status in general and constitutional status in particular in relation to religious organizations in Ukraine remains extremely understudied. It is recommended to eliminate this gap in connection with the important place that belongs to religious organizations in modern Ukrainian society and in the state.

In Ukraine, the basis of the constitutional status of religious organizations is freedom of conscience, as well as the right to association. In addition to the 1996 Constitution, its foundations are regulated by the Law of Ukraine of April 23, 1991 "On Freedom of Conscience and Religious Organizations". The need for a systematic update of the provisions of this Law in the part of the provisions on religious organizations was identified and it was proposed to implement it by consistently regulating all issues related to the constitutional status of these organizations.

On the basis of existing studies of the legal and branch statuses of

religious organizations in Ukraine, a conclusion was formulated regarding the structure of the constitutional status: rights and freedoms of religious organizations, obligations of religious organizations, guarantees of rights and freedoms of religious organizations, legal responsibility of religious organizations.

Key words: religious organizations, freedom of conscience, freedom of religion, Constitution of Ukraine, constitutional bases of creation and activity of religious organizations, constitutional status of religious organizations.

Література

1. Mishyna N. *Hermeneutics in the Constitutional Law of Ukraine*. Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». Одеса, 2021. Т. 28(XXVIII). С. 104–109.
2. Мішина Н. В. Адміністративно-правові проблеми державного контролю. Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». Одеса, 2021. Т. 29. С. 160–165.
3. Volkova D.E. *Genesis of the constitutional regulation of freedom of associations in Ukraine*. Електронне наукове видання «Юридичний науковий електронний журнал». 2020. № 6. С. 53–57.
4. Волкова Д. Є. *Поняття конституційного статусу релігійних організацій в Україні за часів незалежності*. Юридичний вісник. 2022. № 1. С. 21–26.
5. Конституція України 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
6. Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України від 23 квітня 1991 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12>
7. Піддубна В. Ф. *Релігійні організації як суб'єкти цивільних правовідносин*: автореф. дис... канд. наук: 12.00.03. Харків, 2009. 20 с.
8. Радченко А. Ю. *Правовий статус релігійних об'єднань як інституту громадянського суспільства*: дис. ... канд. юрид.наук. Харків, 2015. 207 с.
9. Мельничук О. П. *Відносини держави і церкви (адміністративно-правовий аспект)*: дис. ... д-ра юрид. наук. Запоріжжя, 2021. 452 с.